

Igor Mikecin

Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Ivana Lučića 3, HR–10000 Zagreb
imikecin@ffzg.hr

Suprotnost rata i mira u Heraklita

Sažetak

Polazeći od gnone B 53 DK, koja u hrvatskom prijevodu glasi: »Rat svih otac je i svih kralj, i jedne kao bogove iskaza, a druge kao ljude, jedne sužnjevima učini, a druge slobodnima«, razmatra se Heraklitovo poimanje suprotnosti rata (πόλεμος) i mira (εἰρήνη). Ta se suprotnost javlja u gnomi B 67 kao jedna od temeljnih suprotnosti, u kojoj se obrće bivanje bivajućeg u cjelini po zakonu vječnoga zbora (λόγος). U gnomi B 80, gdje je riječ o tome da je rat zajedan svim bivajućima (πόλεμον ἐόντα ζυνόν), ratu se pridaje isto određenje kao i samomu zboru. Rat nije samo u suprotnosti prema miru nego i prema skladu (ἁρμονίη), pri čemu su to dva temeljna, međusobno suprotna i supripadna određenja zbora kao onoga istoga u odnosu suprotnosti uopće. Rat se, dakle, promatra u cijelom rasponu njegova očitovanja od rata među ljudima i bogovima preko sukoba unutar svakog pojedinog bivajućeg i među bivajućima u cjelini, sve do vrhovnoga zakona prema kojem sva bivajuća bivaju. U svezi s pojmom rata razmatra se također i s njime neposredno povezan pojam spora ili sukoba (ἔρις), koji se u gnomi B 80 poistovjećuje s pravdom (δική). Pokazuje se kako se suprotnost rata i mira u Heraklita svodi na suprotnost raznosa (διαφορά) i sunosa (συμφορά), odnosno razdvajanja i sjedinjavanja, koja je u osnovi bivanja bivajućeg u cjelini.

Ključne riječi

Heraklit, rat, mir, zbor, sklad, sukob, pravda, raznos, sunos

Što se u Heraklita ima misliti pod ratom, otkriva nam ponajprije gnoma koju je prenio Hippolyt Rimski (*Ref. omn. haer.* IX, 9, 4):

πόλεμος πάντων μὲν πατήρ ἐστι πάντων δὲ βασιλεύς· καὶ τοὺς μὲν θεοὺς ἔδειξε τοὺς δὲ ἀνθρώπους, τοὺς μὲν δούλους ἐποίησε τοὺς δὲ ἔλευθέρους [rat svih otac je i svih kralj, i jedne kao bogove iskaza, a druge kao ljude, jedne sužnjevima učini, a druge slobodnima (B 53)]¹

Odmah valja uočiti: riječ πάντων ne odnosi se samo na ljude i bogove – rat nije samo, kao Zeus u Homera, otac i kralj svih ljudi i bogova (Hom. *Il.* II, 18: πατήρ θεῶν καὶ ἀνθρώπων), nego na sva bivajuća (πάντα γινόμενα) – rat je otac i kralj svih bivajućih. Rat, shodno tomu, ovdje nije samo rat među ljudima, među bogovima, te između ljudi i bogova, nego i mnogo više od toga: rat unutar svakog pojedinog bivajućeg, rat među bivajućima, rat cjeline bivajućih ili svijeta, i napokon vrhovni zakon svega bivanja, po kojem sva bivajuća bivaju, a to je zakon istosti i ujednosti protivnoga. Taj nepojavni i skriveni smisao rata je u Heraklita prvotan, a onaj njegov pojavni i bjelodani

1

Heraklitove se gnone označavaju prema rasporedu u Dielsovom izdanju. Hermann Diels,

Walther Kranz, *Die Fragmente der Vorsokratiker* I, Weidmann, Berlin ⁶1951.

smisao, na koji se isprva i najčešće pomišlja, istom proizlazi iz toga prvotnoga, na njemu počiva i njegga u sebi skriva.

Pri tome pojavni rat, u kojem se ljudi oružjem sukobljavaju i usmrćuju, nije puka metafora onoga nepojavnog rata. U metafori naime ono osjetilno služi tek kao slika čiji se smisao prenosi na ono nadosjetilno, i to tako da ta slika kao nešto sporedno uzmiče pred uzorom koji odslikava. Ovdje je naprotiv pojavni rat znamen (σημα) nepojavnoga rata, stojeći u potpunome srazmjerju s njime. Kao pojava on je upravo pojava onog nepojavnog samog, ono u kojem i kroz koje se samozatajno bivstvo rata pojavljuje i ujedno sebe taji.

Ratu Heraklit pridijeva dva pridjevka koji u grčkome bogoslovlju pripadaju Zeusu, vrhovnomu Olympljaninu: otac (πατήρ) i kralj (βασιλεύς). Pravo ime za ono koje mnogoznalci u svojem neznanju imenuju Zeusom jest Polemos. Rat naime nije nijedno od bivajućih, pa tako ni sam vrhovni bog, nego ono jesuće, kojemu sva bivajuća duguju svoje rođenje i način svoga bivanja.

Spomen munje u Heraklita, u kojoj se krije oružje Zeusovo, nužno kazuje i o ratu kao kralju svih bivajućih:

πάν γὰρ ἔρπετόν πληγῆι νέμεται [sve što zemljom plazi udarom se munje raspoređuje (B 11)];

i:

... τάδε πάντα οἰακίζει κεραινός [(...) tima svima upravlja munja (B 64)]

Ono pak koje upravlja svima isto je što i ono mudro i njegova božanska znatba:

ἔστι γὰρ ἓν τὸ σοφόν· ἐπίστασθαι γνώμην ὅτετι κυβερνᾶται πάντα διὰ πάντων [jest naime jedno ono mudro: umjeti znatbu kojom se krmane sva kroza sva (B 41)]

Ukoliko je očinstvo i kraljevstvo rata istina očinstva i kraljevstva Zeusova, koja se prikriva onima koji nisu prisni onomu mudrom, utoliko gnoma koja kazuje

ἓν τὸ σοφὸν μούνον λέγεσθαι οὐκ ἐθέλει καὶ ἐθέλει Ζηνός οὐνομα [jedno ono mudro jedino zboriti se ne će i hoće Zeusa imenom (B 32)]

otkriva da je rat ustvari poblizje određenje onog jednog jedinog mudrog. Uzme li se u obzir da Zeusovo ime ukazuje na život (Ζηνός : ζῆν), njime se ne da zboriti rat kao ono smrtonosno, ali je ono ujedno i djelu rata primjereno ime utoliko što rat ne donosi samo smrt nego i čuva život.

Ima li se na umu da ono mudro nije drugo nego ono prvotno (τὸ πρῶτον) ili istina zbora (λόγος), nimalo ne iznenađuje da se u drugoj od triju gnoma u kojima se izričito spominje πόλεμος ratu pridijeva pridjev ζυνός 'zajedan':

εἰδέναι δὲ χρῆ τὸν πόλεμον ἔόντα ζυνόν καὶ Δίκην ἔριν· καὶ γινόμενα πάντα κατ' ἔριν καὶ φθειρόμενα [vidjeti treba da je taj rat zajedan i da je pravda sukob; i da se rađaju sva po sukobu i ginu (B 80)]

Ono zajedno je naime jedno od glavnih određenja samoga zbora:

δι' ὃ δεῖ ἐπεσθαι τῷ ζυνῷ· τοῦ λόγου δ' ἔόντος ζυνοῦ ζώουσιν οἱ πολλοὶ ὡς ἰδίην ἔχοντες φρόνησιν [zato treba slijediti ono zajedno, a premda je taj zbor zajedan, žive ti mnogi kao da vlastiti imaju razbor (B 2)]

Zbor je zajedan (ζυνός λόγος) kao ono zajedno svima bivajućima (τὸ ζυνόν), ono prvotno (τὸ πρῶτον), po kojem sva bivajuća bivaju (γινόμενον γὰρ πάντων κατὰ τὸν λόγον, B 1) i koje kroza sva prisustvuje, ono uvijek suće (τοῦ δὲ λόγου τοῦδ' ἔόντος αἰεὶ, B 1), koje cjelinom bivanja vlada

kao božanski zakon (θείος νόμος). Ali zbor je zajedan u još jednom smislu, u kojem se on i može poistovjetiti s ratom. Sva bivajuća naime bivaju kao suprotna i u suprotnosti (γίνεσθαι τε πάντα κατ' ἐναντιότητα, Diog. Laert. IX, 8). Bivanje u cjelini zbiva se kao suproćenje. Suprotnost ono jednog kao onog jesuće i onih svih kao onih bivajućih u osnovi je svih mogućih suprotnosti među bivajućima. A zbor je ono sjedinjujuće svih bivajućih, a time i svih mogućih suprotnosti. Ona suprotna uvijek su ujedno i zajedno zato što se bivanje neprestano obrće kroz mnoštvo suprotnosti, shodno zboru kao onomu jednom sva objedinjujućem. Rat stoga nije drugo nego poblize određenje zbora kao onog zajednog. On je svima zajedan utoliko što je ono zajedno u svim suprotnostima bivanja, ono što ona suprotna bivajuća drži zajedno i ujedno.

Među svim suprotnostima koje se u ratu pokazuju ističe se suprotnost božanskog i ljudskog, slobodnog i ropskog. Čovjek kao ono bivajuće koji zborom svoje duše može suzboriti sa zborom samim jest u sebi samome iznimno poprište rata i mira. Ukoliko mu je biti tako da ljubi ono mudro (ἀνήρ φιλόσοφος, B 35), probudivši ono božansko u sebi, on živi i umire slobodan ratujući za istinu zbora, jer zakonitost zbora iziskuje borbu u kojoj se spašava od utaje:

μάχεσθαι χρὴ τὸν δῆμον ὑπὲρ τοῦ νόμου ἕκασπερ τείχεος [boriti se treba narod za zakon kano za zidine (B 44)]

U boju poginuli zaslužuju najveće časti (ἀρηιφάτους θεοὶ τιμῶσι καὶ ἄνθρωποι [od Areja usmrćene bogovi časte i ljudi], B 24), jer njihove su duše bojem pročišćene (ψυχὰι ἀρηίφατοι καθαρώτερα ἢ ἐνὶ νοῦσιν [duše od Areja usmrćene čistije (su) nego u bolestima (B 136)].

Blizina i daljina Heraklitove mudrosti i homerskoga bogoslovlja izlazi na vidjelo upravo u poimanju rata. U 18. pjevanju *Iliade* (XVIII, 284–309) Hektor, suprotstavljajući se Polydamantovom savjetu da se Trojanci imaju povući u grad i ne čekati Achajce izvan zidina jer se Achillej, rasrđen Patrokolovom smrću, vratio u boj na strani Achajaca, zahtijeva da Trojanci zadrže položaj i započnu bitku kod achajskih lađa, te kaže kako neće bježati od ratne vreve, nego će stati nasuprot Achilleju, u borbi u kojoj svatko može odnijeti pobjedu jer Enyalij je onim međusobno zaraćenima zajedan, donoseći smrt i onima koji usmrćuju – ξυνὸς Ἐνυάλιος (II. 309).² Slično Homeru, Archiloch u fr. 38 D, što ga je prenio Klement Alexandrijski u *Prostirkama* (Strom. VI. 6, 1), kaže:

ἐτήτυμον γὰρ ξυνὸς ἀνθρώποις Ἄρης [jer uistinu zajedan ljudima (je) Arej]³

Iskazujući da je rat zajedan (ξυνός), Homer i Archiloch doduše slute ono istinito, ali im je skriveno da je rat svemu zajedan zbor, kao što im je skriveno i to da ono čemu je rat zajedan nisu tek ljudi, nego sva bivajuća.

Premda Archiloch Enyalija štuje ne manje nego Mouse pjevajući:

εἰμι δ' ἐγὼ θεράπων μὲν Ἐνυαλίῳ ἄνακτος / καὶ Μουσεῶν ἐρατὸν δῶρον ἐπιστάμενος [ja sam službenik Enyalija gospodara / i ljupkoga dara Mousa znalac (fr. 1 D)];

2

Enyalij je u Homera pridjevak Arejev (II. XVII, 211), a ponekad stoji i umjesto toga imena (II. XIII, 519; XX, 69). Kasnije se javlja i kao zaseban bog rata, sin Areja i njegove pratilje Enyo – od koje mu potječe i ime.

3

Archilochovi se fragmenti navode prema izdanju: Ernestus Diehl (ur.), *Anthologia Lyrica Graeca* 1.3, Teubner, Leipzig 1952.

ili:

ἐν δορὶ μὲν μοι μᾶζα μεμαγμένη, ἐν δορὶ δ' οἶνος / Ἰσμαρικὸς· πίνω δ' ἐν δορὶ κεκλιμέν-
νος [u koplju je meni ječmenica zamiješana, u koplju vino / ismarsko, pijem o koplje oslonjen
(fr. 2 D)];

ipak je spreman učiniti nešto nečuvano za drveni ep – odbaciti svoj štit pobje-
gavši iz bitke, kako bi spasio život:

ἀσπίδι μὲν Σαίων τις ἀγάλλεται, ἦν παρὰ θάμνωι, / ἔντος ἀμώμητον, κάλλιπον οὐκ
ἐθέλων / αὐτὸν δ' ἐξεσάωσα, τί μοι μέλει ἀσπίς ἐκείνη / ἐρρέτω ἐξ αὐτῆς κτήσομαι οὐ
κακίω [neki se od Saiana diči štitom, koji pored grma, oružje besprijeekorno, / ostavih nevoljko /
a sebe spasih, što me briga za taj štit? / neka ode: opet ću steći ne lošiji (fr. 6 D)]⁴

Menelaj se u 13. pjevanju *Iliade* zgraža nad trojanskom žudnjom za ratom:

Πάντων μὲν κόρος ἐστὶ καὶ ὕπνον καὶ φιλότῃτος / μολπῆς τε γλυκερῆς καὶ ἀμύνηος
ὄρχηθμοῖο, / τῶν πέρ τις καὶ μᾶλλον ἐέλδεται ἐξ ἔρονε εἶναι / ἢ πολέμου· Τρῶες δὲ
μάχης ἀκόρητοι ἔασιν (Il. XIII, 636–639) [Svega postanemo siti, i sna i ljubavi / slatka poja i
dražesna plesa / koji još i više pobuđuju žudnju nego rat; a Trojanци su nezasitni borbe]⁵

A Agamemnon kori Achilleja što ljubi samo rat i ratovanje:

αἰεὶ γὰρ τοι ἔρις τε φίλη πόλεμοί τε μάχαι τε [uvijek ti je sukob drag i ratovi i bitke (Il.
I, 177)]

U Homera je rat loš (κακός, Il. I, 284; IV, 15, 82; XIII, 225; XVI, 494; XX, 152; XXIV, 475; Hes. *Op.* 161; 14), mučan (δυσσηχής, Il. II, 686; VII, 376, 395; XI, 524, 590; XIII, 535; XVIII, 307) i mrzak (στυγερός, Il. IV, 240; VI, 330; XVI, 723). Osim toga, Homer uz rat vezuje samo uništavanje, razaranje i smrt, a uz mir plodnost, blagostanje i život. Premda rat donosi čast i slavu, jer vrlina izlazi na vidjelo upravo u ratu, on je ipak pogubna nužda, koja svoju svrhu ima u miru.

Heraklit navodi 107. stih 18. pjevanja *Iliade* da potkrijepi Homerovo nezna-
nje bivstva rata. Na tom mjestu u *Iliadi* Achillej, nakon Patroklove pogibije, svojoj majci Thetidi najavljuje povratak u boj protiv Trojanaca i konačni obra-
čun s Hektorom. Pritom iskazuje želju da jednom zauvijek nestane razdora i žuči, što razborita čovjeka uvodi u srdžbu, jer mu je mnogo slađa od meda, uzdižući se u njegovim grudima poput dima. Aristotel u *Eudemovoj etici* (EE 1235a25), Plutarch u *O Isidi i Osiridu* (*De Isid. et Osir.* 370d), te Simplikij u *Komentarima Aristotelovih Kategorija* (*In Categ.* p. 412, 22 Kalbfleisch) iz-
vještavaju o Heraklitovom prijekoru Homera:

ἐξῆπάττηται Ὅμηρος καὶ ποιήσας· ὡς ἔρις ἔκ τε θεῶν ἔκ τ' ἀνθρώπων ἀπόλοιτο. ὡς γὰρ
οἴχοιτο πάντα εὐχεται. οὐκ ἁρμονίη ἂν γένοιτο (...) [vara se i Homer sačinjavajući: kad bi
barem sukob iz bogova i iz ljudi nestao] (Il. XVIII, 107); [jer ište da sva iščeznu. Ne bi se naime
(tada) rodio sklad (...)] (A 22)]⁶

Homeru, koji ište da nestane sukob među bogovima i ljudima, skriva se to da time zaziva nestanak svih bivajućih jer se sva rađaju upravo iz sukoba onih suprotnih, a naposljetku iz suprotnosti rata i mira (vidi Plut. *De Isid. et Osir.* 370d). Homerova miroljubivost zaziva nestanak svega jer je rat otac svega i ničega ne bi uopće moglo biti bez rata, nije ni moguće da rata nema. Nijedno bivajuće nikako i nikada ne može umaknuti ratu. Stoga Heraklit kaže:

ὁ γὰρ Ὅμηρος ἀξίος ἐκ τῶν ἀγῶνων ἐβάλλεσθαι καὶ ῥαπίζεσθαι, καὶ Ἀρχίλοχος ὁμοίως
[taj Homer baš zaslužuje da bude iz borbe izbačen i išiban, i Archiloch isto (B 42)]

Oni naime ne razumiju da su rat i mir jedno i isto. A onima pak koji to ne razumiju nema mjesta u borbi (ἀγῶν).

Rat je zakon bivanja, zajedan svemu bivajućem, njegova vladavina je sveopća. Po njemu sva bivajuća bivaju. Ukoliko sva bivaju u suprotnosti, utoliko ono zajedno svima daje se shvatiti kao ono zajedno suprotnima, odnosno ono zajedno svih kao ono zajedno suprotnih, kao njihovo jedinstvo i istost. Rat je zajedan time što razjedinjujući sjedinjuje ona suprotna.

Rat i mir suprotnih ne vladaju samo u nekom pojedinom bivajućem, ni među pojedinim bivajućima, nego tvore poredak cjeline bivajućeg. Dok rat iz jednoga izvodi sva, dotle ih mir svodi u jedno. Rat je razjedinjavanje onog jednog, a mir je sjedinjavanje svih. Suprotnost rata i mira u Heraklita svodi se tako na suprotnost seberazlučivanja ili seberaznošenja (*διαφέρεσθαι*) i sebeslučivanja ili sebesunošenja (*συμφέρεσθαι*), odnosno rastavljanja (*διίστασθαι*) i sastavljanja (*συνίστασθαι*), koja je u osnovi cjelokupnoga bivanja, a to znači nastanka i nestanka, preinake i prevrata, rasta i opstanka svega što biva. O svjetotvornom smislu rata i mira svjedoči Diogen Laertij:

τῶν δὲ ἐναντίων τὸ μὲν ἐπὶ τὴν γένεσιν ἄγον καλεῖσθαι πόλεμον καὶ ἔριν, τὸ δ' ἐπὶ τὴν ἐκπύρωσιν ὁμολογίαν καὶ εἰρήνην, καὶ τὴν μεταβολὴν ὁδὸν ἄνω κάτω, τὸν τε κόσμον γίνεσθαι κατ' αὐτὴν [*od onih suprotnih jedno koje vodi k bivanju naziva se ratom i sukobom, a drugo koje vodi k izognjenju slogom i mirom. I premet je put gore dolje, a red biva po njemu* (Diog. Laert. IX, 8)]

Ali i jedno i drugo, rat i mir, samo su nerazdvojni premeti istoga ognja:

ὁ θεὸς ἡμέρη εὐφρονή, χειμῶν θέρος, πόλεμος εἰρηγή, κόρος λιμός· ἀλλοιοῦται δὲ ὀκτώπερ πῦρ ὀκόταν συμμυγῆι θυάμασιν, ὀνομάζεται κατ' ἡδονὴν ἐκάστου [*bog: dan noć, zima ljeto, rat mir, sitost glad, a inači se kano oganj kada smiješa se s kadovima, imenuje se po slasti svakoga* (B 67)]

Štoviše, oni sami su isto jer su jedinstvo razjedinjavanja i sjedinjavanja onoga svega i svih. Sva se ratom razjedinjuju i sjedinjuju pod vidom razjedinjavanja, a mirom pod vidom sjedinjavanja.

Shvati li se suprotnost razjedinjavanja i sjedinjavanja kao suprotnost razabiranja i sabiranja, može se reći da su rat i mir u Heraklita unutrašnje dvojtvo u zborenju samoga zbora. Rat i mir su tako dva temeljna, međusobno suprotna i supripadna određenja zbora kao onoga istoga (τὸ αὐτόν) u odnosu suprotnosti.

Navodeći Heraklitov prijekor Homera Aristotel u *Eudemovoj etici* kaže kako su po Heraklitu ona suprotna prijateljska (τὰ ἐναντία φίλα), a zatim dodaje:

οὐ γὰρ ἄν εἶναι ἀρμονίαν μὴ ὄντος ὀξέος καὶ βαρέος, οὐδὲ τὰ ζῶα ἄνευ θήλειος καὶ ἄρρενος ἐναντίων ὄντων [*nema sklada ako nema visokoga i niskoga, niti živina bez ženskoga i muškoga kao onih koji su suprotni* (Arist. *EE* 1235a25–29)]

Tomu suprotno je mnijenje da su ona slična prijateljska, a ona suprotna neprijateljska (τὸ ὅμοιον φίλον, τὸ δ' ἐναντίον πολέμιον, Arist. *EE* 1235a21). Dva primjera koja navodi Aristotel tiču se glazbenoga sklada glasova i poroda suprotnih spolova.

4

Plutarch izvještava da je Archiloch zbog tih stihova protjeran iz Sparte (vidi. Plut. *Inst. Lac.* 34, 239b).

Allen (ur.), *Homeri Opera*, III–IV, Clarendon Press, Oxford 1963.

5

Tekst Homerovih epova navodi se prema izdanjima: David Binning Monro, Thomas William Allen (ur.), *Homeri Opera*, I–II, Clarendon Press, Oxford 1963.; Thomas William

6

Iz navedenoga teksta fragment Heraklitove gnome vjerojatno čine samo riječi: (...) ὡς γὰρ οἴχοιτο πάντα εὐχεται.

U Heraklita sklad (*ἄρμονία*) međutim ima daleko širi smisao, koji se ne ograničava samo na glazbu. Sklad je naime svaki odmjereni odnos suprotnosti. Kada bi vladao samo mir bez rata, ne bi bilo sklada u bivanju. Sklad izrasta iz suprotnosti rata i mira kao što se iz suprotnosti visokih i dubokih glasova rađa skladna glazba. Prekomjerje mira i nedostatak rata vodi ne samo u nesklad bivanja, nego i u propast uslijed nerazlučenosti onih suprotnih. Ali obratno, prekomjerje rata vodi u krajnju razdvojenost i suprotstavljenost onih suprotnih.

O svezi sukoba i sklada riječ je u gnomi koju prenosi Aristotel u *Nikomachovoj etici* (1155b4):

ἀντίξοον συμφέρον, ἐκ τῶν διαφερόντων καλλίστη ἄρμονία καὶ πάντα γίνεται κατ' ἔριν
[*ono protustremeće sunoseće, iz onih raznosećih najljepši sklad i sva bivaju po sukobu* (B 8)]

Heraklit razlikuje pojavni i nepojavni, očiti i skriveni sklad (*ἄρμονία φανερά* v / *ἄρμονία ἀφανής*), od kojih je prvi slabiji a drugi jači. Ta se razlika između ostalog može shvatiti i kao razlika između manje lijepog i najljepšeg sklada (*καλλίστη ἄρμονία*). Nepojavni je sklad upravo najljepši sklad između krajnje suprotnih koji se nalaze u razlučujućem slučivanju, razdvajajućem sjedinjenju, doslovno raznosećem snošaju. Za razliku od toga pojavnomu skladu nedostaje ljepote jer u njemu ne vlada krajnja napetost između sjedinjavanja i razjedinjavanja onih suprotnih. Pojavni je sklad između onoga sličnoga i istoga, a nepojavni između različitoga i suprotnoga. Samo se na prvi pogled čini da se sklad suprotnih može jednostrano izjednačiti s mirom među njima. Uistinu je on samo ondje gdje s mirom zajedno ima i rata.

Taj skriveni i najljepši sklad isti je onaj koji se naziva povratnim:

ἐν διαφερόμενον ἑωυτῶι ὁμολογεῖ· παλίντροπος ἄρμονία ὅκωσπερ τόξου καὶ λύρης
[*jedno seberaznoseće sa samim sobom suzbori: povratni sklad kano u luka i lire* (B 51)]

Luk i lira su uzoriti znamenju sklada, koji ponajbolje znaменuju da je sklad u sebi samome dvojan: rat i mir. Luk je naime ratno oružje, ono bivajuće kojim se vodi rat, a lira je sredstvo mira, kojim se u miru glazbuje. Zajedno luk i lira znaменuju suprotnost rata i mira u samome skladu. No oni su već svaki u sebi samome suprotni, jer luk kroz ratovanje donosi i čuva mir, usmrćujući čuva život (*τῶι γ' οὖν τόξωι οὖνομα βίος, ἔργον δὲ θάνατος* [luku tom dakle ime život, a djelo smrt, B 48], a lira ne umiruje samo nego ujedno i uznemiruje. No osim toga pojavnoga djelovanja oba ta bivajuća u sebi kriju sukob suprotnih težnji, koji ih uspostavlja i održava u njihovom opstanku. Kad karkovi luka i rogovu lire ne bi usuprot stremili, a to znači međusobno ratovali, ne bi strune koje ih sjedinjuju mogle biti toliko napete da svojom napetošću drže ona protivna zajedno i u miru, kako bi se iz luka mogla odapeti strijela, a iz lire odjeknuti glazba.

Kao što je pojavni rat zajedan stvarajući zajedništvo među onima koji ratuju i dovodeći one zaraćene do sraza, tako je i rat kao zakon svekolikog bivanja zajedan jer objedinjuje i spaja ona suprotna uopće. Rat nije samo razaranja i uništavanje nego je i stvaranje i očuvanje. Kao otac (*πατήρ*) rat je roditelj, vinovnik i začetnik svih bivajućih, onih koja se rađaju i umiru, nastaju i nestaju. To očinsko rađanje je neprestano tvorenje/proizvođenje (*ποίησις*) koje iskazuje, pokazuje i iznosi na vidjelo, daje da se pojavi ono što proizvodi. Rat je vinovnik pojavljivanja bivajućeg kao bivajućeg, a potom i načina njegova pojavljivanja. Biti otac znači bivajuće iznositi na vidjelo u onome što i kako ono biva, razlučiti ga od drugoga bivajućeg, pokazati ga u njegovu bivstvu,

učiniti onime kojim ono biva. Rat ne otkriva tek ono što već kao takvo opstoji i prije njega. Rat nije tek rat između nečega što već i neovisno o ratu opstoji, nego se kroz rat i u ratu tvore ona ratujuća, i to kao ona koja prije svega u sebi samima ratuju. No rat ne tvori samo ono bivajuće, nego ga i održava u njegovu bivanju. Biti kralj (βασιλεύς) je tako vladati onim stvorenim.

Uz suprotnost rata i mira tijesno je vezana suprotnost sukoba, spora ili razdora (ἔρις) i sloge ili suzborja (ὁμολογία). U gnomi B 80 pak sukob se poistovjećuje s pravdom (δίκη). Na tu se istost ukazuje već sličnoglasnim imenima ἔρις i Ἐρινός jer Erinye su pomoćnice Pravde, koja čuva zakon suprotnosti kažnjavajući objesni prijestup mjere, kada su suprotna međusobno neumjerena, bilo u pojedinom bivajućem ili među njima u cjelini uređenog bivanja (usp. B 94). Pri tome pravda ne nastupa nakon sukoba da bi kaznila prijestup, nego se ona zbiva upravo kao sukob.

Suproćenje nije samo razdor i sukob, u kojem jedno suprotno neprestano nadvladava drugo i opire mu se, nego je ujedno i sloga i suglasje, u kojem se jedno predaje drugomu, uzajamno se iziskujući. Prevratima sukobljenih suprotnih uvijek vlada određeni omjer koji je u neprestanoj mijeni. No kako god se taj omjer mijenjao, ona suprotna nužno ostaju uvijek srazmjerna. U tome je pravda njihova sukoba. Za neravnomjernom prevlašću jednoga slijedi njegov uzmak i prevlast drugoga prema zakonu odmazde (ἀνταμοιβή). Ono koje biva suzbijeno i nadvladano uzmiče do određene mjere kada se suprotnost u sebi po pravdi obrće tako da ono prestaje uzmicati i ponovno provaljuje i nadire da bi istom mjerom uzvratilo drugomu suprotnom. Trenutak obrata vrhunac je prevlasti jednoga suprotnog nad drugim u njihovom sukobu.

Rat luči bogove i ljude. Za razliku od boga, kojemu su sva pravedna, ljudi luče ono pravedno od onoga nepravednog (B 102). Shodno tomu ljudima je u ratovanju i mirovanju moguća neumjerenost. Kada mir neumjereno prevlada nad ratom ili obratno rat nad mirom, to jest kada u samome ratu iščezava sloga, a u samome miru sukob, gubi se snaga sklada. Uzrok je tomu objesno prekomjerje (ὑβρις), koje valja gasiti prije negoli požar (B 43). Blagotvorni mir (εἰρήνη) naime nije odsuće svakog nemira, puka pomirljivost i upokoženost, u kojoj se neprimjetno krije razoran razdor, nego je krajnja napetost sabranosti, u kojoj se ona suprotna uzajamno drže u najljepšem skladu. U pravednome ratu pak, koji počiva na suglasju s ratovanjem svojstvenim samomu zboru (ὁμολογία), ne vlada bestidno razaranje i uništavanje onih sukobljenih, nego oni kroz sukob istom dospjevaju i borave u istini svoga bivstva.

Igor Mikecin

Der Gegensatz von Krieg und Frieden bei Heraklit

Zusammenfassung

Ausgehend von der Gnome B 53 DK, die in der deutschen Übersetzung lautet: „Der Krieg ist von allem der Vater, von allem der König, und die einen erwies er als Götter, und die anderen als Menschen, die einen machte er zu Knechten und die anderen zu Freien“, wird Heraklits Auffassung des Gegensatzes von Krieg (πόλεμος) und Frieden (εἰρήνη) erörtert. Dieser Gegensatz kommt in der Gnome B 67 zum Wort als einer der Grundgegensätze, in welchem sich das Werden des werdenden im Ganzen gemäß dem Gesetz des ewigen Logos vollzieht. In der Gnome B 80, wo die Rede davon ist, dass der Krieg für alles werdende gemeinsam ist (πόλεμον ἔοντα ξυόν), wird dem Krieg dieselbe Bestimmung zugesprochen, wie dem Logos selbst. Der Krieg steht nicht nur im Gegensatz zum Frieden, sondern auch zur Harmonie (ἁρμονία), wobei diese zwei zueinander gegensätzlichen und zusammengehörenden Grundbestimmungen des Logos sind, der das Selbe im Gegensatzverhältnis überhaupt ist. Der Krieg wird also in seiner ganzen

Reichweite betrachtet, als Krieg zwischen Menschen und Göttern, als Streit innerhalb jedes einzelnen Werdenden und jedes einzelnen Werdenden und als das höchste Gesetz, als das höchste Gesetz des Werdens. Im Zusammenhang mit dem Begriff des Krieges wird auch der Begriff des Streites (ἔρις) durchdacht, der in der Gnome B 80 mit der Gerechtigkeit (δίκη) gleichgesetzt ist. Es wird gezeigt, dass der Gegensatz von Krieg und Frieden bei Heraklit sich auf den Gegensatz von Auseinanderbringen (διαφορά) und Zusammenbringen (συμφορά), bzw. von Trennung und Vereinigung, zurückführen lässt, der dem Werden des Werdenden im Ganzen zugrunde liegt.

Schlüsselwörter

Heraklit, Krieg, Frieden, Logos, Harmonie, Streites, Gerechtigkeit, Auseinanderbringen, Zusammenbringen